

FENOMEN »GLOKALIZACIJE«

Globalizacija in identiteta v razmreženi družbi

Revolucija informacijskih tehnologij in redefinicija kapitalizma oblikujeta novo družbo: tako imenovano razmreženo družbo (net-society). Njene poglobitve značilnosti so vse večja globaliziranost ekonomske sfere, fleksibilna organizacija dela in kultura, ki je zelo odvisna od množičnih medijev. Ta novi sistem organiziranosti družbe se razvija planetarno, v tem ko spreminja institucije, transformira kulturo in s seboj prinaša tehnične inovacije. Vendar ne sproža zgolj rasti bogastva in nova spoznanja, temveč tudi uboštvo in vse večje razlike med družbenimi sloji.¹ Toda navkljub stopnjujočemu se širjenju tehnološke in ekonomske globalizacije se obenem širi tudi silna mnogoterost gibanj kolektivnih identitet v imenu multikulturalizma, nacionalizma, integrizma in feminizma. Drugače povedano, gibanja v zvezi z etnično, jezikovno, nacionalno, religiozno oziroma spolno identiteto se globaliziranju upirajo.²

Na različne načine se poskuša obvarovati kulturno enkratnost in individualnost posameznikov. V tem smislu bom fenomen, v katerem se globalna dimenzija po-

¹ Glej Joseph Stieglitz, *El malestar de la globalización*, Taurus, Madrid 2002.

² O tem primerjaj obsežno in izčrpno dokumentirano delo Manuela Castellsa *The Information Age. Economy, Society and Culture* v dveh zvezkih (1. zv.: *The Rise of the Network Society*; 2. zv.: *The Power of Identity*), Blackwell Publishers, Cambridge 1997. V razpravi Manuela Castellsa »Globalisation and Identity. A Comparative Perspective«, objavljenem v reviji *Transfer, Journal of Contemporary Culture* 1 (2006), na straneh 56-66 lahko preberemo kratek povzetek njegovih poglobitvenih argumentov.

vezuje z lokalno, imenoval »glokalizacija«. Po eni plati lahko vidimo, kako se vsepovsod širi tehnološka in ekonomska smotrnostna racionalnost. Po drugi strani pa smo postavljeni pred različne transformacije identitet, za katere ne moremo trditi, da duhovno izravnano vsega in socialno homogenizacijo kar enostavno akceptirajo. To deloma pojasnjuje moč njihovega upiranja globalizaciji, kot, denimo, kažejo naslednji zgledi: kulturna politika v Franciji, ki se prizadeva za ohranjanje lastne kulture, diskusije v okviru študij družbenega spola o redefiniranju odnosa med spoloma, postopni razmah ekološke zavesti, branjenje religioznih posebnosti v okrožju islama ali priznavanje jezikovnih pravic (na primer v Baskiji, Kataloniji ali v Quebecu). V tej zvezi medmrežje in komunikacijske možnosti, ki jih je le-to sprožilo, seveda igrajo pomembno vlogo, tako pri kritiki uradne javnosti oz. oblasti kot tudi glede artikuliranja vsakokratnih političnih, religioznih, etničnih ali pa estetskih alternativ.

S pomočjo te nove »glokalne« resničnosti bomo predstavili različne forme rekonstrukcije kolektivne identitete in jih ponudili v filozofsko in sociološko diskusijo. V okviru te debate želimo svoj pogled osredotočiti na dve temi. 1) Najprej bomo na hitro analitično očrtali poglobitvene značilnosti fenomena globalizacije, nato pa (2) orisali tri različne možnosti rekonstrukcije identitete. V prvem primeru se bomo osredotočili na najpomembnejša obeležja paradigme globalnega gospodarstva, posebno na tiste njene posledice, ki se kažejo v strukturi trga dela. V drugem delu pa se bomo ukvarjali z gibanji feminizma, multikulturalizma in ekologizma kot različnimi zgledi identitete.

1. Razločevalna obeležja globalizacije

V zadnjih dvajsetih letih se je uveljavil nov model gospodarstva, ki temelji na specifičnih tehnoloških znanjih in na mednarodnem trgu. Proizvodnje ne nadzirajo več posamezne države, temveč je vedno bolj odvisna od globalne proizvodne in potrošniške mreže ter od transnacionalnega pretoka kapitala in blaga. Toda globalizacija je – svojim kritikom, pa tudi zagovornikom, navkljub – dejstvo, faktum, ki nas zadeva neposredno in globoko, ki je deloma zunaj našega nadzora in ima svojo lastno notranjo dinamiko.³ Postavljeni smo torej pred nove situacije, ki so nam večidel nepoznane in ki od nas terjajo odgovor. Globalizacija s seboj prinaša nove situacije tveganja (spreminjanje podnebja, opustošenje narave, pomanjkanje surovin), ki se razprostirajo planetarno, ne glede na to, kje živimo, ali smo bogati ali revni. Globalizacija izziva k redefiniranju družine, spolnosti in medosebnih odnosov. Zelo vpliva tudi na kulturno in religiozno izročilo, kakor nam kaže vznik etničnih identitet, fundamentalizma in nacionalizma, ki se ote-

3 O tem glej zanimivo knjigo Anthonyja Giddensa *Runaway World*, Profile Books, London 1999.

pajo ekonomske in kulturne kolonizacije. Nazadnje je jasno tudi to, da globalizacija vodi k reformulaciji državotvorne nacije. Države namreč vse bolj sledijo logiki transnacionalnega gospodarstva. Kar pomeni – če se skušamo izraziti v slogu Foucaulta –, da nanje pritiskajo polimorfne, anonimne in raznolike nadnacionalne strukture moči.

Toda lotimo se na kratko vpliva, ki ga ima globalizacija s pomočjo medmrežja na novo gospodarstvo. Gre namreč za način, kako novo gospodarstvo z medmrežjem in *skozi* medmrežje organizira svojo dejavnost. Pred nami je povsem nov organizacijski model podjetja. Pogosto govorijo o elektronski trgovini B2C (Business to Consumer). Toda to določa le 20 odstotkov transakcij. Preostalih 80 odstotkov tovrstnih operacij poteka med podjetji samimi po obrazcu B2B (Business to Business). To pomeni, da se celotno delo v podjetju ter odnosi in stiki z drugimi podjetji v glavnem udejanjajo po medmrežju.⁴ Prototipični zgled te nove organiziranosti prodaje in proizvodnje predstavlja ZARA, velika oblačilna multinacionalka, podobno pa še Benetton Colours, Lacoste ali pa Gucci. ZARA, ki obrne več kot milijardo evrov letno in ima več kot 2000 trgovin po celem svetu, funkcionira omrežno. Po omrežju centrali s celega sveta vsak dan posredujejo število prodanih proizvodov. S tem ima ta takoj na razpolago natančno statistiko o proizvodih, ki so se na določen dan najbolje prodajali, s tem pa tudi pregled nad tem, kam se usmerjajo težnje kupcev, tako da se lahko zelo hitro prilagodi potrebam potrošnje.

163

V ozadju tega novega organizacijskega modela je globoka premena strukture podjetja: klasična piramidalna struktura, ki jo enačimo s fordizmom, izgublja svoj pomen, pridobivajo pa ga fleksibilne in mrežno organizirane strukture, ki se lahko hitro odzivajo na stalna nihanja na trgu. Ta premena modela ima seveda različne posledice, denimo segmentiranje delovne sile, globalno menjavo blaga in skorajda anonimno koncentriranje kapitala. Domet te premene paradigme lahko predstavimo s primerjavo med klasičnim in sodobnim modelom dela. Kot je pokazal Richard Senett, klasični model temelji na rutini, sodobni pa se usmerja k fleksibilnosti.⁵ Po čem se razlikujeta ta dva modela? Kakšno socialno tipologijo vsebuje vsak od njiju?

1. Za klasičnim modelom dela po navadi stoji stabilni in zaposleni zakonski par, mož služi denar, žena pa skrbi za hišna dela in za družino. V tem smislu se življenje zakonskega para giblje v okviru linearne in homogenega dojetja časa,

4 O tem prim. Manuel Castells, »E-business and the new Economy«, v: isti, *The Internet Galaxy: Reflections on Internet, Business and Society*, Oxford University Press, Oxford 2001, str. 77 isl.

5 Prim. Richard Senett, *The Corrosion of Character. The Personal Consequences of Work in the New Capitalism*, Norton & Company, New York 1998.

v katerem so možnosti njune eksistence relativno jasno definirane (denimo, nakup novega stanovanja, nakup novega avtomobila, načrtovanje počitnic, varčevanje za pokojnino, financiranje izobraževanja otrok, itn.). Pred nami je razdelitev dela, ki v načelu temelji na rutini. Vsakodnevno ponavljanje taiste delovne dejavnosti in stroga delitev dela omogočata, kot je spoznal že Diderot, večjo produkcijo, in sicer zaradi vse večje specializacije delavcev. Pomislimo za hip samo na to, kako so proizvajali kočije v francoskih manufakturah 18. stoletja, potem pa na sodobne verige delovnih operacij v produkciji športnih izdelkov ali pa avtomobilov.

2. V primeru aktualnega modela dela pa imamo opraviti z naslednjim socialnim prototipom: gre za hčere in sinove klasičnega zakonskega para, ki so si svoj vsakokratni družbeni položaj izboljšali z visokošolskim oz. z univerzitetnim študijem (npr. zdravnik/-ica, inženirji, informatiki/-ičarke, odvetniki/-ice ipd.). Toda soočajo se z visoko mero nestabilnosti svojega dela, ki s seboj prinaša čustvene posledice: krize identitete in zakona, od nezaupanja drugim do socialne izoliranosti in izkoreninjenosti iz skupnosti. Delo in trg dela se zdaj naslanjata na fleksibilnost. Delovna sila je torej kontingentna in premenjujoča se, njeno obzorje tvorijo pričakovanja hitrega dobička (denimo borzne špekulacije), tj. velike, piramidalno strukturirane firme (kakršna sta bila Ford in IBM) prvenstvo prepuščajo mrežno organiziranim podjetjem.

164

V tem kontekstu glavno vlogo dobi informacija kot gibalno razvoja. Zdaj je najpomembnejše blago informacija, ki jo potrebujemo za tehnološki razvoj, in ne več delovna sila. 80 odstotkov proizvodnih stroškov računalnika je zajetih v programski opremi, v nasprotju s preostalimi 20 odstotki, ki jih zajema strojna oprema. Podobne zglede bi našli v proizvodnji telefonov, televizorjev, stereofonskih naprav, električnih aparatov, avtomobilov itn. Silovit razvoj tehnologij, ki jemlje dih, nenehno modificira proizvode, ki jih množično kupujejo potrošniki. To firme sili k nenehnemu prilagajanju in prenovi. Z drugimi besedami, firme morajo biti fleksibilne, če nočejo, da jih požre konkurenca.

Kaj pa sproža uvedba tega kriterija fleksibilnosti? Decentralizirano, razsrediščeno, in mrežno organizirano podjetje se bolje in hitreje prilagaja nenehnim spremembam na trgu kot pa hierarhično organizirano. Pomislimo samo na enostavno reprogramiranje industrijskih strojev, na raznolike komunikacijske možnosti, ki omogočajo neposreden dostop do informacij, ter fleksibilno in posamezni osebi prilagojeno razdelitev delovnega časa (pisarniško delo, delo na daljavo, delne zaposlitve pri več podjetjih).

Prav vse bolj razširjeno uvajanje fleksibilnega delovnega časa je močno spodbudilo vstop žensk na trg dela, predvsem na področjih ročnega dela (izdelava mesnih,

ribjih ali sadnih konzerv, delovna veriga pri montaži elektronskih in mehanskih delov v avtomobilski ali pa v računalniški industriji itn) in storitev (upravne službe, trgovina itn.). Seveda so ženske še vedno diskriminirane pri plači, glede možnosti za delo, pri promociji in priznavanju družbene koristnosti poklica, ki ga opravljajo. V ta kontekst zato spadajo različna feministična gibanja. Nove tehnologije ženskam ponujajo neslutene možnosti za to, da si zopet povrnejo svojo lastno identiteto in pravice.

II. Ženske in nova informacijska družba

Postopno vključevanje žensk na trg dela je s seboj prineslo to, da patriarhalni model vse bolj izgublja svojo moč. V poslednjih desetletjih smo soočeni s statističnimi podatki, ki vladavino moških postavljajo pod vprašaj. Število ločitev, stanovanja za samske, skupno življenje onstran tradicionalnih paradigem družine in vse daljša doba prebivanja mlajših ljudi pri starših so nadaljnji dejavniki te krize, v kateri se tesno povezujejo naslednji procesi: vstop žensk na trg dela, kriza tradicionalne paradigme družine in širjenje različnih feminističnih gibanj.

1. *Vstop žensk na trg dela.* Transformacija gospodarstva in trga dela, kot tudi vesplošno širše možnosti tega, da do izobrazbe pridejo tudi ženske – vse to ženskam ponuja, navkljub ekonomski neenakosti in poklicnemu diskriminiranju, množičen dostop do dela v gospodarski stvarnosti, v kateri so komunikacijske sposobnosti žensk in to, da se bolje prilagajajo fleksibilnemu tržišču, zelo cenjene. Prihodki žensk so v današnji situaciji za ekonomsko vzdrževanje gospodinjstva zelo pomembni, če ne celo neogibni. Zaradi tega se je okrepila pogajalska moč žensk v odnosu do moških, tj. ženske so si pridobile večji prostor svobode in odločanja.

2. *Kriza patriarhalnega modela družine.* V devetdesetih letih več različnih statističnih podatkov priča o tej krizi, denimo upoštevanja vredno povečanje števila ločitev: v Nemčiji za 30 odstotkov, v Kanadi za 38 odstotkov, na Danskem za 49 odstotkov in v ZDA za 54 odstotkov. Prav tako je v porasti število drugače zastavljenih družin, v katerih denimo ločeni moški živijo skupaj z ženo in njunimi otroci. Kot kazalnik te krize klasičnega modela družine v različnih conah življenja lahko upoštevamo tudi gradnjo stanovanj za samske v velemestih: v Severni Ameriki je že od 25 do 30 odstotkov stanovanj namenjeno samskim, v Skandinaviji 25 odstotkov, od 12 do 15 odstotkov v srednji in 10 odstotkov v južni Evropi. V tem lahko začutimo sled drastičnega zmanjšanja poročenih zakonskih parov z otroki. V ZDA so, denimo, leta 1966 registrirali 44 odstotkov takšnih parov, leta 1990 pa le še 26 odstotkov. Leta 1960 je samsko življenje živelo le 4 odstotke moških in 8 odstotkov žensk, leta 1990 pa že 26 odstotkov moških in 15 odstotkov žensk. Ob tem se je zelo razširilo tudi življenje v skupnem gospodinjstvu brez poroke. Tudi čas, preden pari sklenejo zakonsko zvezo, je vse daljši (bodisi zara-

di študija bodisi zaradi brezposelnosti). Ta na hitro očitana statistična gibanja se stekajo v slabitev moči klasičnega modela družine.

3. *Feministična gibanja*. Raznos feminističnih gibanj od šestdesetih let naprej je ustvaril novo družbeno zavest in odprl vrata redefiniranju odnosov med spoloma. V tem smislu lahko feminizem razumemo kot kompromis, ki želi končati vladavino moških kot tudi redefinirati identiteto in pravice žensk (denimo, svoboda do dela, ločitve, splava, seksualna svoboda). To so nadaljnji elementi, ki uradno predpisano heteroseksualnost, seksualno zatiranje in asimetrični odnos med spoloma postavljajo pod vprašaj. Ta kriza moške legitimnosti je zbudila tudi redefinicijo osebnostnih struktur. Nova družbena atmosfera, v kateri se lahko zakon, družina in spolnost pojavljajo kot nekaj medsebojno ločenega, je olajšala vznik fleksibilnih osebnosti v postpatriarhalnem svetu.

III. Ekološko gibanje

V zadnjih dvajsetih letih je ekološka zavest močno narasla. Politične stranke in mednarodne firme, televizijski in vzgojni programi, državljanska gibanja in gibanja raznih skupin se na različne načine ubadajo z ekološkimi temami. Vsemu navkljub pa večina problemov v zvezi z našim okoljem ostaja nerešenih, saj se produkcijskih in konsumpcijskih teženj v kapitalizmu ne da tako enostavno odpraviti. Poleg tega ne smemo pozabiti na kakofoničnost ekološkega glasu. Govorimo o okoljski zavesti, o ekologizmu, ekofeminizmu, Greenpeaceu, Zelenih, protikulturi, pri čemer ima vsako od teh gibanj na umu svojega posebnega nasprotnika (denimo, tehnokracijo, patriarhat, politični establishment, tehnološko nenadzorovani napredek) in sledi drugačnim ciljem: ekoutopiji, ohranjanju narave, izboljšanju kakovosti življenja ali pa vzdržni produkciji.

Takoj se pojavi naslednje vprašanje: Kako se je ekologizem na začetku sedemdesetih let transformiral v množično gibanje, ki se zdaj širi po vsem svetu? Najprej je jasno, da moramo ekološka gibanja povezovati s tehniko in znanostjo. Ta povezava je močna, pa tudi ambivalentna. Po eni plati ekologizem razumemo kot protigibanje in kritiko uničevanja sveta in človekovega življenja, ki ga je sprožila znanost (denimo, primer onesnaževanja okolja, socialno-ekonomske neenakosti, polariziranje bogastva ali pa vladavina militarizma). Po drugi plati pa ekološka gibanja za to, da bi ravno kar imenovane pojave lahko preučila in ponudila alternative zanje, uporabljajo prav tehnična orodja in znanstvene teorije. Ekologizem torej korenini v tleh znanosti in se hrani s tehniko. Njegov politični cilj pa seveda ni absolutno gospostvo nad naravo in človekom ter nadzor nad njima, temveč humaniziranje sveta in harmonično sožitje med človekom in naravo.

Nazadnje ne smemo pozabiti na njegov odnos do sfere komuniciranja. Dobršen del uspešnega širjenja ekološkega gibanja je izrecno povezan z umno izrabo množičnih občil. Pacifistični tisk in televizijske kampanje v ljudeh prebujajo humanistične vrednote, ki se jih s pomočjo medmrežja lahko razširi po vsem planetu. Tako počasi prihaja do transnacionalne ekološke zavesti, ki se postopoma ugnezduje v javne institucije. Šele tako se prvič ponuja možnost, da skupaj z državo in multinacionalnimi podjetji poženemo v tek ukrepe v zvezi z zaščito okolja.

IV. Multikulturalizem: etnične manjšine in okrožje mreže

Razvoj komunikacijskih tehnologij prek kapilarnega širjenja medmrežja odpira tudi nove raziskovalne perspektive v družboslovju. Obstaja mnenje, da enostavni dostop do medmrežja in raznolikost informacij, ki so na razpolago prek tega komunikacijskega kanala, omogočata udeležенost tistih oseb in skupnosti, ki jih je »resnična« družba iz kulturnih, religioznih ali pa družbenih razlogov stisnila v kot. Toda v kolikšni meri medmrežje res predstavlja novo območje izražanja teh skupnosti? Se medmrežje preobraža v virtualnega zastopnika resničnega sveta? Ne, virtualno resničnega nikakor ne sme nadomestiti, temveč ga zgolj dopolnjevati. Medmrežje je prej orodje, s pomočjo katerega se lahko bolje predstavimo, s tem pa se potem lahko tudi bolje medsebojno razumemo. Zamenjava teh dveh okrožij – medmrežja in realne resničnosti – bi lahko privedla do oblikovanja nekakšne idealizirane agore, ki bi v kontekstu virtualnosti udeležencem na videz odpirala vsa vrata, na družbeno resničnost pa bi komajda lahko res učinkovito delovala. Naša prva naloga je reformulacija sociološkega in antropološkega pojma »resničnosti«. Mnogoterost kulturnih referentov v evropskih družbah princip nevtralne resničnosti postavlja pod vprašaj.

Multikulturna družba, kakršna je ta, v kateri živimo, prav terja redefinicijo te resničnosti, in sicer v dveh poglavitnih smereh: najprej v smeri njene razširitve, saj omogoča vključevanje različnih družbenih skupin, ki so bile doslej izključene, drugič pa v smeri modifikacije njene vsebine, tako da se bo raznolikost novih udeležencev v pogovoru nazadnje tudi pripoznavalo. Medmrežje, tj. razmrežena družba, je to debato sposobna sprožiti. Udeležенost in integracija različnih skupin pa spremeni institucionalizirana razmerja med večino in manjšino. Le koga v tako idealnem okrožju, ki se v ničemer ne uteleša, sploh lahko še obravnavamo kot manjšino? Mar oznake »manjšina« ne vnašamo iz »resnične« družbe in jo nato v območju virtualnosti uporabimo za označevanje različnih kolektivov? Takšna vprašanja so na primer začele postavljati skupnosti tujih delavcev in etničnih manjšin. Medmrežje se preobraža v novo okrožje, ki povsem reformulira meje vključevanja in izključevanja, pripadnosti in drugačnosti, »nas« in »onih«.

Naj na koncu še enkrat opozorimo na aktivno vlogo, ki jo medmrežje igra na različnih področjih življenja. Ne smemo ga reducirati zgolj na njegovo merkantilistično in razvedrilno dimenzijo, pred očmi moramo imeti tudi njegovo kulturno, izobraževalno in emancipatorično dimenzijo. Seveda so nekateri problemi še nerazrešeni, denimo geografija medmrežja in težavna tema tako imenovane digitalne udeležnosti (digital divide). Toda na tem mestu bi želeli pozornost usmeriti predvsem na plodno dialektiko med globalnim in lokalnim. Globalizacija se ne giblje le na finančni in gospodarski ravni velikih gospodarskih sistemov, temveč vsebuje tudi entropično moč. Z drugimi besedami, globalizacija pritiska tudi navznoter, tako da, denimo, omogoča širitev kulturnih, etničnih, političnih, ekoloških in religioznih identitet. Kot smo zatrdili že na začetku tega sestavka, živimo v »glokalni« resničnosti. Četudi prebivamo v eni sami gospodarsko-tehnološki globalni realnosti, svojo identiteto v glavnem konstruiramo v okviru lokalnih skupnosti, ki v pretežni meri določajo našo zgodovinsko, jezikovno, geografsko in kulturno pripadnost.

Prevedel *Samo Krušič*